

Gyula

Város Békés megyében, a Gyulai kistérség központja.
(románul Giula, németül Deutsch-Jula)

Földrajz

A megye keleti részén, a román határ közelében található, Békéscsabától a 44-es főúton 16 km-re keletre.

Gyula egy 33 ezer lakosú kisváros, mely az Alföld dél-keleti részén, a Fehér-Körös bal partján, közvetlenül a román határ mellett, Magyarország legmélyebben fekvő területén, 88 méteres tengerszint feletti magasságban, sík vidéken fekszik. Éghajlata mérsékelt, kontinentális. A Fehér- és a Fekete-Körös Magyarország legtisztább vizű folyói. A folyópartok, erdők, mint védett területek tájképileg különösen szépek. Maga a város sok parkjával, műemlékével, valamint hangulatos utcáival fontos turisztikai szereppel bír. A városban többféle nemzetiség is él. A legfontosabbak a helyi lakosságból a körülbelül 2500 főre tehető románság, valamint a körülbelül ezer német nemzetiségű lakos. Gyula 1970 óta fontos közúti határátkelőhely Arad—Bukarest irányban, illetve a Balkán felé. A magyar-román határszakaszon az egyetlen olyan átkelő, amelyhez városi infrastruktúra is kapcsolódik.

Nevének eredete

Gyula neve a történészek szerint kétféle eredetű lehet: Az első eredetelmélet szerint a honfoglaló magyarok katonai vezetőjének, a gyulának a tisztségére utal, akinek törzse, vagy annak egy része lehet hogy ezen a területen telepedett le. A másik elmélet szerint, a Gyula városa helyén álló egykori monostort (Gyulamonostora) egy Gyula nevű főúr alapította, és innen van a város neve. Bár még egyik elmélet sincs igazolva, vagy cáfolva, a második az általánosan elfogadott.

Az Őskortól, Gyulamonostoráig

A vidéken, amelyen később Gyula kialakult, az első emberek i. e. mintegy 5000 évvel jelentek meg, az újkőkori idején. A Fehér-Körös és a magasabb, ármentes területek (mint a mai plébániatemplom környéke, a Kálvária-dűlő, Sándorhegy, Aranyág, Törökzug valamint a homokbányák környéke) alkalmasak voltak őskori települések alapítására. Ennek nyomai egészen a honfoglalásig kimutathatóak a város határában. Az akkor itt letelepült újkőkori emberek eredetét nem ismervén, e korszak legkorábbi szakaszát legfontosabb lelőhelyeiről épp Körös-kultúrának nevezték el a régészek. Ez a „kulturális korszak”, az újkőkör végén a tiszai kultúrában folytatódott.

Ezen a területen

ettől fogva viszonylagos állandósággal volt település, melynek folytonosságát réz-, bronz-, és vaskori leletek is bizonyítják. Az első ismertebb nép a szkíta népcsoport a vaskorban jelent meg, majd az időszámítás előtti utolsó századokból kelták leletei kerültek elő. A népvándorlás idején 500 körül a szkítákkal rokon szármataik érkeztek a majdani Gyula területére. Több száz évig tartó ittlétüket a népvándorlás olyan különböző germán népei váltották fel, mint a vandálok (akiknek jelenlétét a farkashalmi leletek bizonyítják), és a Visztula mentéről kimozdított gepidák (akik később Attila idején hun fennhatóság alá kerültek). Az utóbbiakra utaló leleteket a város belterületén találták meg. A germán népek után az avarok telepedtek le. Ittlétük hosszabb nyugalmi időszakot jelentett, amely egészen a honfoglalásig tartott. A honfoglalás időszakának történéseit nem ismerjük, csak elméletek vannak erről a korról, melynek alapja Anonymus „Honfoglalás” története (mely 1200 körül keletkezett), valamint egy a múlt század közepén a mai városháza udvarán feltárt honfoglalás kori lovas sír.

Gyulamonostorától a török hódításig (1313-1566)

Gyula első hiteles említése Károly Róbert 1313-ban kelt két oklevelében történik, amelyeket a kiskirályok ellen hadakozó király Gyulamonostorán (Julamonustra) keltezett. Ebből kiderül, hogy Gyula helyén egykor monostor állt. Két évtized múlva, 1332-ben a település már Gyula néven szerepel. A város nevének eredetét kétféleképpen magyarázzák. Az egyik változat szerint a honfoglaló magyarok katonai vezére, a „gyula” törzsének egy csoportja telepedett itt meg, de sokkal valószínűbb (ez a hivatalosan elfogadott magyarázat), hogy egy Gyula nevű főúr lehetett a monostor alapítója, innen nyerte nevét a monostor és a település. Minden bizonnyal Károly Róbert szervezte meg a gyulai uradalmat, amely mint gazdasági központ nagy szerepet játszott a kis település felemelkedésében. A megyeszékhely ekkor még Békés volt. A gyulai uradalom 1387-ben magánkézre került, amikor a főúrral viaskodó Zsigmond király Losonczy László erdélyi vajdának adományozta, hogy ezzel megnyerje támogatását. A család kihaltával Zsigmond 1403-ban Maróti János macsói bánnak adta, aki tovább bővítette az uradalmat. 1418-ban már 78 birtokrész tartozott hozzá Gyulától Kunágotáig, amit három mezővárosból irányítottak: Gyuláról, Békésről és Simándról.

Gyula várossá fejlődése

az Anjouk idejében indult el. Károly Róbert több kiváltságot adott a városnak: bíró és előjáró választási jogát, valamint a fontos vásártartási jogot. A kiváltságok kiterjesztését Maróti tovább folytatta. Ezután a város már maga szedhette adóját, polgárai felett maga bíraskodhatott. Ebben az időben Zsigmond vámmentességet adott a polgároknak. Maróti egyébként is sokat tett a város felemelkedése érdekében: ekkor kerültek Gyulára a Ferenc-rendi szerzetesek, s az ő idejében épült a gyulai vár. 1476-ban kihalt a Maróti család, az uradalom visszaszállt a királyra. Mátyás király 1476-ban a város addigi kiváltságait megerősítette és a lakosok vámmentességét az egész országra kiterjesztette. Hat év múlva, 1482. április 8-án Mátyás király Hunyad megyét és uradalmát Corvin Jánosnak adományozta, másnap pedig a gyulai uradalmat adta át fiának. Ugyancsak fia hatalmát akarta növelni 1484-ben kelt rendeletével, amelyben a főispáni, alispáni és szolgabírói tisztséget a gyulai várhoz kapcsolta, ezzel Gyulát véglegesen a megye székhelyévé tette, kizárva a nemesség külön szervezkedésének lehetőségét. A 16. század eleje azonban tragédiák sorát hozta a Hunyadi családra. 1504-ben a Szerémségben meghalt Corvin János, egy év múlva követte őt fia, Kristóf. (Mindkettőjüket a lepoglavai pálos kolostorban temették el.). Leánya, Erzsébet Gyulán hunyt el 1508-ban. 1510-ben követte őt édesanyja, Frangepán Beatrix. Ezzel Mátyás király családja kihalt.

1514 májusában

Dózsa seregei álltak Gyula alatt. Dózsa „a mezőn tábort ütött, s ott harmadszor számlálá meg hadnépét, úgy találta a számot, hogy már harmincháromezer embere van.” A vár ostromáról nincsenek adataink. Miután Dózsa hírért vette, hogy a nemesség a közeli Csanád alatt gyülekezik, hadával május 24-én elvonult. 1527-ben újabb felkelés tört ki a városban. A Cserni Jován-féle lázadás ellen Gyulán gyülekezett Perényi Péter erdélyi vajda serege. Ezt a sereget a szerbek szétverték, Szapolyai serege azonban túl erősnek bizonyult, és megsemmisítette a délvidéki lázadást. 1526-ban a mohácsi csatavesztés után bekövetkezett kettős királyválasztást pártharc követte, mely a környék pusztulását vonta maga után. Gyula 1552-ben végleg Ferdinánd kezére került, és ettől kezdve a török elleni harcokra készült fel „Vég-Gyula” vára. 1552-ben Temesvár eleste után a megye déli részén már a török volt az úr. Néhány év múlva, Szulejmán szultán harmadik (utolsó) hódító hadjárata alkalmával 1566-ban végül Gyula is elesett, s megkezdődött a török 129 éves uralma.

A török előtti Gyula

a 16. század elején érte fénykorát. 1525-ben már mintegy 3000 lakosa volt, és bár a megyében nem Gyula volt nagyobb település fontos szerepe volt az iparban, a kereskedelemben, és a kultúrában is. A foglalkozásnevekből ítélve ekkor a lakosság mintegy 28%-a volt kézműves és kereskedő, s 21 iparág képviselői tevékenykedtek a városban. Az iparosok 12 céhbe tömörültek. A városi élet megteremtette a kulturálódás lehetőségeit is. A 16. század elején 5 templom és 2 kolostor volt a városban, s a gyulai plébánia jövedelme felért egy prépostsággal vagy apátsággal. Ebben az időben már említik a gyulai iskolát, aminek neves tanulója volt például Szerémi György történetíró. A jó nevű iskolába Zemlénből jött tanulni a két Szikszai Fabricius testvér, közülük Balázs sárospataki, Demeter pedig gyulai tanár lett. A mohácsi vész után a reformáció gyors terjedését bizonyítja két kiváló prédikátor, Ozorai Imre és Szegedi Kis István Békés megyei működése. 1545-ben Gyulára hívták tanítani Szegedi Kis Istvánt, aki a gyulai iskola tanulója, majd tanítója volt egészen 1537-ig, s Wittenbergből visszatérve a gyulai várkapitány biztosított neki szabad igehirdetést. A korabeli irodalmi alkotások közül nem egy készült Gyulán vagy szől Gyuláról. Ilyen Imre plébános neves zsolozsmáskönyve, 1550-ben született a História Sodoma és Gomora veszedelméről, majd az 1560-as években a Cantio de militibus pulchra (Szép ének a vitézekekről) históriás ének. Utóbbi a legszebb históriás énekek közé tartozik. 1563-ban Szikszai Fabricius Demeter írt Gyuláról latin nyelvű dicsőítő éneket, emlékeztető a város gazdagságára.

A török Gyula (1566 - 1695)

A vár elfoglalásával az egész Körös-Maros köze elveszett, s a török berendezkedett a területen, amelyet a temesvári ejalethez csatolt. Az aradi szandzsákságot megszüntetve megszervezte a gyulai szandzsákságot, amely a gyulai, aradi, békési zarándi és bihari nahiére tagozódott. Temesvárott a beglerbég, Gyulán a bég volt az úr. A mozgékony török iparosok és kereskedők általában csak a városokban telepedtek le. Így volt ez Gyulán is. A török történetíró török és magyar lakosságúnak vallja Gyulát. A török keveset változtatott a városban, általában vallásos rendeltetésű épületeket emeltek, köztük két dzsámit (egyét a várban, egyet a városban), egy türbét, valamint rituális fürdőt a városban lévő dzsámi mellett. Bár a történetíró később több mohamedán épületet is említ, ezek helyét nem tudták azonosítani. Az építkezésekhez a szomszédos falvak templomainak köveit használták fel.

A török kori Gyulát

Evliya Cselebi török világotutató 1664-1666 közötti leírásából ismerjük. Cselebi a porta megbízásából bejárta Európa és a Közel-Kelet csaknem minden országát, s a 40 éves szolgálata alatt látottakat 10 vaskos kötetben írta meg. A gyulai vár ismertetése után így festi meg a 17. századi, általa külvárosnak nevezett polgárvárost: „Igen nagyon kiépült és népes külváros ez, csak hogy ezt négy oldalán nem övezi tömésfal... hanem csupán egyszeres tömés-palánkfala van... Utcái mind deszkaburkolatúak... Összesen négy városrészből áll négy imádkozóhellyel: Szulejmán khán dzsámija és Ali bég dzsámija szép ólomtetesű dzsámik. Az alapító Ali bég is e dzsámiban van eltemetve. Az említett két dzsámin kívül... ólomtetesű épület nincs. Van kilenc zaviéja (apró cellákra osztott épület tanuló és szerzetesek részére), három medreszéje (szerzetesi iskola), két kolostora, három elemi iskolája, tizenegy fürdője. Van 200 boltja, a külső városban három temploma... Különös látvány az, hogy az egyik házból a másikba, egyik kertből a másikba, a malomba, barátjának vagy ismerősének látogatására mindenki csónakon megy.” 1689 táján Berekszászi Pál szilágysági prédikátor tatár fogságba esett kisleányával együtt. A török-magyar harcok gyakran pusztították a vidéket, mert Gyula száz évig török végvár maradt. A 16. század végén zajló tizenöt éves Háború teljes pusztítást hozott magával a Körös- Maros közén. A török telepítéssel próbálta gyarapítani megfogyatkozott adózóit, s a Délvidékről hozott telepeseket az elhagyott falvakba. A vár és a város csak 1695 januárjában szabadult fel. Ekkorra 27 mai település állt lakatlanul Békés megyében. A 129 éves török uralom után újra kezdődhetett az élet.

Forrás - wikipédia (Gyula történelme)